

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ПОКАЗНИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦІВ

Бурхливі зміни, які відбуваються у світовому суспільстві, і темп яких ще пришвидшився у третьому тисячолітті, зумовлюють зростання уваги до проблем самоактуалізації та самоздійснення особистості. У першу чергу, дослідження вказаних феноменів знаходиться у фокусі уваги психологічної науки, особливо із настанням некласичного та постнекласичного етапів її розвитку.

Питання самореалізації (самоактуалізації) особистості традиційно пов'язуються з гуманістичною психологією, у якій даний термін є центральним. Згідно до "піраміди потреб" А. Маслоу, самоактуалізація є найвищою потребою людини [4]. Значний внесок в дослідження проблеми самоактуалізації особистості зробили К. Роджерс, Е. Фромм, К. Юнг, Е. Еріксон, Г. Олпорт.

За К. Роджерсом для особистості, що самоактуалізується властиві такі характерні риси:

- 1) здатність завжди вільно реагувати на ситуацію й вільно переживати свою реакцію (стресостійкість);
- 2) відкритість будь-якому досвіду, намір людини жити повним життям у кожний його момент.
- 3) здатність людини більше прислухатися до власних інстинктів та інтуїції, ніж до розуму й думки інших (відсутність конформізму);
- 4) почуття свободи у думках і вчинках;
- 5) високий рівень творчості [6].

За Г. Олпортом, людині, що самоактуалізується властиве прагнення до досконалості, вона робить найкращим чином те, на що вона здатна. Вчений вважає самоактуалізацію основною умовою повноцінного

розвитку особистості, збереження її здоров'я й досягнення зрілості. Він розглядає самоактуалізацію як процес "становлення", у якому індивід приймає на себе відповідальність за планування свого життя, й відзначає, що будь-яка перешкода самоактуалізації збільшує ризик девіацій [5].

Нині у науковій літературі поняття самоактуалізації подається у достатньо широкому контексті: і як прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, і як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, і як звершення своєї місії, або покликання, долі, і як більш повне пізнання і прийняття своєї власної початкової природи, і як невпинне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості [1].

Особливої уваги, на наш погляд, заслуговує розгляд проблеми самоактуалізації у професійному контексті, адже самоактуалізація у обраній професії для багатьох стає провідним її способом. Саме тому одним із завдань наших досліджень стало визначення особливостей взаємозв'язків між показниками самоактуалізації та дотичного до неї феномену професійного самоздійснення фахівців різних професій.

Перспективність подібних досліджень зумовлена постійним прискоренням науково-технічного прогресу та характерними для сучасного етапу розвитку світового суспільства швидкими економічними, соціальними та духовними перетвореннями. Подібні дослідження мають допомогти створити для особистості фахівців різних професій стійкі смисложиттєві орієнтири у мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації. Розширення можливостей професійного самоздійснення особистості у різних професіях надасть можливість підвищити ефективність трудового потенціалу нашої країни.

Професійне самоздійснення нами розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця у обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчас-

ною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями [3].

Професійне самоздійснення може відбуватися у двох загальних формах (способах): 1) зовнішньо-професійний (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності); 2) внутрішньо-професійний (професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно-важливих якостей).

Нижче представлено частину результатів наших досліджень із використанням Опитувальника професійного самоздійснення (О. Кокун) та Самоактуалізаційного тесту Е. Шострома (САТ). Проведення досліджень засновувалось на концепції дистанційної професійної психодіагностики [2] та розробленого відповідно до неї діагностичного інтернет-сайту (<http://prof-diagnost.org>). В них взяло участь 332 російськомовних користувача Інтернет із різних країн.

Результати кореляційного аналізу свідчать, що між трьома узагальненими показниками Опитувальника професійного самоздійснення та шкалами Самоактуалізаційного тесту (САТ) існують істотні кореляційні зв'язки (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки узагальнених показників Опитувальника професійного самоздійснення із шкалами Самоактуалізаційного тесту

№	Шкала САТ	Рівень професійного самоздійснення		
		загальний	внутрішньо-професійного	зовнішньо-професійного
1	Компетентності в часі	0,40	0,32	0,32
2	Підтримки	0,45	0,44	0,38
3	Ціннісних орієнтацій	0,70	0,75	0,56
4	Гнучкості поведінки	0,36	0,26	0,34
5	Сензитивності до себе	0,04	-0,05	0,02
6	Спонтанності	0,37	0,33	0,33

7	Самоповаги	0,69	0,73	0,53
8	Самоприйняття	0,37	0,30	0,36
9	Поглядів на природу людини	0,50	0,56	0,40
10	Синергії	0,48	0,51	0,43
11	Прийняття агресії	0,00	0,05	-0,12
12	Контактності	0,28	0,17	0,28
13	Пізнавальних потреб	0,22	0,25	0,11
14	Креативності	0,48	0,48	0,40

Примітки: всі наведені у таблиці коефіцієнти кореляції достовірні на рівні $p \leq 0,05 - 0,001$ за виключенням шкал сензитивності до себе та прийняття агресії.

Як ми бачимо із вищенаведеної таблиці, узагальнені показники професійного самоздійснення корелюють із базовими шкалами Самоактуалізаційного тесту – шкалами "компетентності в часі" та "підтримки" у межах $r = 0,32 - 0,45$ ($p \leq 0,001$), що, відповідно до їх змістовної інтерпретації свідчить про істотне зумовлення можливості професійного самоздійснення фахівця його здатністю у всій повноті переживати теперішній момент свого життя, бачити своє життя цілісним, відчуваючи нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, незалежності його цінностей і поведінки від зовнішнього впливу.

Найвищі кореляційні зв'язки узагальнених показників професійного самоздійснення наявні із такими додатковими шкалами САТ як шкали "ціннісних орієнтацій" та "самоповаги" ($r = 0,53 - 0,75$; $p \leq 0,001$). Це надає можливість стверджувати, що здатність фахівця до професійного самоздійснення у найбільшій мірі зумовлюється спрямованістю на самоактуалізацію, його здатністю цінувати свої достоїнства, позитивні властивості характеру. При цьому, вищевказана залежність більш виражено виявляється щодо внутрішньо професійного самоздійснення.

Також слід відзначити помітні зв'язки узагальнених показників професійного самоздійснення із трьома шкалами САТ – "поглядів на природу людини", "синергії" та "креативності" ($r = 0,4 - 0,56$; $p \leq 0,001$), що та-

кож до важливих передумов професійного самоздійснення фахівця дозволяє віднести позитивне ставлення до природи людини, наявність в нього здатності до цілісного сприйняття світу і людей, високий рівень творчої спрямованості особистості.

Виявилося, що кореляційні зв'язки узагальнених показників професійного самоздійснення відсутні лише з двома шкалами САТ ("сензитивності до себе" та "прийняття агресії"). Тобто, здатність людини рефлексувати свої потреби та почуття, а також поблажливе ставлення до власного роздратування, гніву та агресивності, не справляє впливу (а ні позитивного, а ні негативного) на можливість професійного самоздійснення.

Далі проаналізуємо кореляційні зв'язки між ознаками внутрішньо- й зовнішньо- професійного самоздійснення та шкалами САТ (табл. 2 та 3).

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки ознак внутрішньо- професійного самоздійснення із шкалами Самоактуалізаційного тесту

№	Шкала САТ	Ознаки внутрішньо- професійного самоздійснення				
		А	Б	В	Г	Д
1	Компетентності в часі	0,23 ^{***}	0,36 ^{***}	0,42 ^{***}	0,05	0,31 ^{***}
2	Підтримки	0,25 ^{***}	0,37 ^{***}	0,42 ^{***}	0,29 ^{***}	0,33 ^{***}
3	Ціннісних орієнтацій	0,48 ^{***}	0,55 ^{***}	0,62 ^{***}	0,57 ^{***}	0,70 ^{***}
4	Гнучкості поведінки	0,14 ^{**}	0,16 ^{***}	0,29 ^{***}	0,27 ^{***}	0,22 ^{***}
5	Сензитивності до себе	-0,08	0,00	0,02	0,01	-0,09
6	Спонтанності	0,20 ^{***}	0,30 ^{***}	0,28 ^{***}	0,17 ^{**}	0,31 ^{***}
7	Самоповаги	0,46 ^{***}	0,66 ^{***}	0,61 ^{***}	0,49 ^{***}	0,62 ^{***}
8	Самоприйняття	0,05	0,21 ^{***}	0,37 ^{***}	0,19 ^{***}	0,30 ^{***}
9	Поглядів на природу людини	0,56 ^{***}	0,58 ^{***}	0,20 ^{**}	0,46 ^{***}	0,47 ^{***}
10	Синергії	0,53 ^{***}	0,43 ^{***}	0,18 ^{**}	0,53 ^{***}	0,44 ^{***}
11	Прийняття агресії	0,06	0,15 ^{**}	0,08	-0,04	-0,01

12	Контактності	0,07	0,13 [*]	0,16 ^{**}	0,18 ^{**}	0,17 ^{**}
13	Пізнавальних потреб	0,22 ^{***}	0,14 ^{**}	0,21 ^{***}	0,40 ^{***}	0,19 ^{***}
14	Креативності	0,29 ^{***}	0,39 ^{***}	0,31 ^{***}	0,47 ^{***}	0,47 ^{***}

Примітки: 1) ознаки внутрішньопрофесійного самоздійснення: А – «потреба у професійному вдосконаленні»; Б – «наявність проекту власного професійного розвитку»; В – «переважаюче задоволення власними професійними досягненнями»; Г – «постійна постановка нових професійних цілей»; Д - «формування власного «життєво-професійного простору»;

2) *** – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,001$; ** – $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,05$.

Вищенаведені результати свідчать, що ознаки внутрішньопрофесійного самоздійснення на високому рівні достовірності корелюють ($p \leq 0,001$) із базовими шкалами Самоактуалізаційного тесту – у межах $r = 0,33 - 0,42$ (за виключенням кореляції ознаки «постійна постановка нових професійних цілей» із шкалою "компетентності в часі").

Ми бачимо, що різні ознаки внутрішньопрофесійного самоздійснення у найбільшій мірі корелюють із такими додатковими шкалами САТ: формування власного «життєво-професійного простору» із ціннісними орієнтаціями ($r = 0,7$); наявність проекту власного професійного розвитку із самоповагою ($r = 0,66$) та поглядами на природу людини ($r = 0,58$); потреба у професійному вдосконаленні та постійна постановка нових професійних цілей із синергією ($r = 0,53$); постійна постановка нових професійних цілей та формування власного «життєво-професійного простору» із креативністю ($r = 0,47$).

Отже, можна стверджувати, що, відповідно до змістовної інтерпретації шкал САТ, така ознака внутрішньопрофесійного самоздійснення як формування власного «життєво-професійного простору» фахівця зумовлюється спрямованістю на самоактуалізацію та вираженою творчою спрямованістю його особистості. Наявність проекту власного професійного розвитку – зумовлюється як здатністю фахівця цінувати свої достоїнства, позитивні властивості характеру, так і його позитивним ставленням до природи людини. Потреба у професійному вдосконаленні та постійна

постановка нових професійних цілей – здатністю до цілісного сприйняття світу і людей. Постійна постановка нових професійних цілей також залежить від високого рівня творчої спрямованості особистості фахівця.

Таблиця 3

Кореляційні зв'язки ознак зовнішньо професійного самоздійснення із шкалами Самоактуалізаційного тесту

№	Шкала САТ	Ознаки внутрішньо професійного самоздійснення				
		А	Б	В	Г	Д
1	Компетентності в часі	0,38 ^{***}	0,36 ^{***}	0,34 ^{***}	0,26 ^{***}	0,26 ^{***}
2	Підтримки	0,50 ^{***}	0,33 ^{***}	0,33 ^{***}	0,40 ^{***}	0,38 ^{***}
3	Ціннісних орієнтацій	0,66 ^{***}	0,45 ^{***}	0,41 ^{***}	0,57 ^{***}	0,53 ^{***}
4	Гнучкості поведінки	0,41 ^{***}	0,26 ^{***}	0,23 ^{***}	0,35 ^{***}	0,31 ^{***}
5	Сензитивності до себе	0,00	-0,02	0,11 [*]	-0,02	0,11 [*]
6	Спонтанності	0,29 ^{***}	0,22	0,32 ^{***}	0,38 ^{***}	0,44 ^{***}
7	Самоповаги	0,63 ^{***}	0,48 ^{***}	0,37 ^{***}	0,58 ^{***}	0,47 ^{***}
8	Самоприйняття	0,37 ^{***}	0,33 ^{***}	0,24 ^{***}	0,32 ^{***}	0,41 ^{***}
9	Поглядів на природу людини	0,53 ^{***}	0,31 ^{***}	0,29 ^{***}	0,45 ^{***}	0,24 ^{***}
10	Синергії	0,60 ^{***}	0,22 ^{***}	0,28 ^{***}	0,47 ^{***}	0,37 ^{***}
11	Прийняття агресії	0,07	-0,10	-0,01	-0,10	-0,14 ^{**}
12	Контактності	0,24 ^{***}	0,24 ^{***}	0,26 ^{***}	0,31 ^{***}	0,20 ^{***}
13	Пізнавальних потреб	0,01	0,07	0,11 [*]	0,23 ^{***}	0,12 [*]
14	Креативності	0,39 ^{***}	0,22 ^{***}	0,26 ^{***}	0,41 ^{***}	0,40 ^{***}

Примітки: 1) ознаки зовнішньо професійного самоздійснення: А – «досягнення поставлених професійних цілей»; Б – «визнання досягнень фахівця професійним співтовариством»; В – «використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями»; Г – «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії»; Д - «вияв високого рівня творчості у професійній діяльності»;

2) *** – кореляція достовірна на рівні $p \leq 0,001$; ** – $p \leq 0,01$; * – $p \leq 0,05$.

Із вищенаведеної таблиці ми бачимо, що всі ознаки зовнішньо про-

фесійного самоздійснення у істотній мірі корелюють із базовими шкалами Самоактуалізаційного тесту ($r = 0,26 - 0,5$; $p \leq 0,001$). У найбільшій мірі ($r = 0,5$) корелюють «досягнення поставлених професійних цілей» та шкала підтримки, що свідчить про «забезпечення» цієї ознаки професійного самоздійснення незалежністю цінностей і поведінки фахівця від зовнішнього впливу.

У найбільшій мірі із додатковими шкалами САТ (ціннісних орієнтацій, самоповаги та синергії) корелюють такі ознаки зовнішньо-професійного самоздійснення як «досягнення поставлених професійних цілей» та «розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії» ($r = 0,47 - 0,66$). Тобто, високий рівень прояву вказаних ознак зумовлюється спрямованістю фахівця на самоактуалізацію, його здатністю цінувати свої достоїнства та позитивні властивості характеру, здатністю до цілісного сприйняття світу і людей.

Висновки. Узагальнені показники професійного самоздійснення корелюють із базовими шкалами Самоактуалізаційного тесту – шкалами "компетентності в часі" та "підтримки" у межах $r = 0,32 - 0,45$ ($p \leq 0,001$), що, відповідно до їх змістовної інтерпретації свідчить про істотне зумовлення можливості професійного самоздійснення фахівця його здатністю у всій повноті переживати теперішній момент свого життя, бачити своє життя цілісним, відчуваючи нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, незалежності його цінностей і поведінки від зовнішнього впливу.

Найвищі кореляційні зв'язки узагальнених показників професійного самоздійснення наявні із такими додатковими шкалами САТ як шкали "ціннісних орієнтацій" та "самоповаги" ($r = 0,53 - 0,75$; $p \leq 0,001$). Це надає можливість стверджувати, що здатність фахівця до професійного самоздійснення у найбільшій мірі зумовлюється спрямованістю на самоактуалізацію, його здатністю цінувати свої достоїнства, позитивні властивості характеру. При цьому, вищевказана залежність більш виражено виявляється щодо внутрішньо-професійного самоздійснення.

Помітні зв'язки наявні між узагальненими показниками професійного самоздійснення та трьома шкалами САТ – "поглядів на природу людини", "синергії" та "креативності" ($r = 0,4 - 0,56$; $p \leq 0,001$), що до важливих передумов професійного самоздійснення фахівця дозволяє віднести й позитивне ставлення до природи людини, наявність в нього здатності до цілісного сприйняття світу і людей, високий рівень творчої спрямованості особистості.

У **найближчій перспективі** ми плануємо висвітлити результати наших емпіричних досліджень, спрямованих на визначення закономірностей та чинників професійного самоздійснення фахівців різних професій.

Література

1. Братаніч Б.В. Самоактуалізація особистості та освіта // Філософські проблеми освіти / Б.В. Братаніч, І.Г. Ільченко. - 2011. - №2. - С. 13 - 20.
2. Кокун О.М. Теоретико-методологічні та практичні засади дистанційної психодіагностики в професійній сфері/ О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. - 2010. - № 7. - С. 65 - 68.
3. Кокун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології / О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. - 2013. - № 9. - С. 1 - 5.
4. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб.: Евразия, 1999. – 478с.
5. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 461 с.
6. Роджерс К.Р. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы: Монография / К.Р. Роджерс. – М.: ЭКСМО – Пресс, 2000. – 464 с.